

20 TEMMUZ 1974 BARIŞ HAREKÂTI SIRASINDA GAZIMAĞUSA-BAYKAL BÖLGESİNDEN KALE İÇİNE GEÇİŞİ SAĞLAYAN TÜNEL VE TÜNELİN UYGULAMALI HALKBİLİMİ MÜZESİ HALİNE GETİRİLMESİ

Turning the Tunnel Which Made the Crossing Possible From Famagusta-Baykal Area Into the City Wall During 20 July 1974 Peace Operation, Into the State of Applied Folklore

Zeki AKÇAM*

Özet: Bu çalışmada, Kıbrıs tarihinde önemli bir yere sahip olan ve I. Barış Harekâtı sırasında Gazimağusa'ya bağlı Baykal bölgesinden Kale içi'ne geçişi sağlayan tünel ile ilgili yapılmış olan derlemelerle tünelin yapımı, yapımı sırasında çalışan kişiler, tünel yapımı için malzeme temini konusunda tarafımızdan derlenen bilgiler verilmiş, ardından tünelin Uygulamalı Halkbilimi Müzesi'ne dönüştürülme süreci uygulamalı halkbilimi çalışmaları doğrultusunda ele alınmış, yıkılmaya yüz tutmuş ve unutulmuş olan tünelin Uygulamalı Halkbilimi bağlamında Kıbrıs Türk toplumuna hem sosyal hem de ekonomik vb. birçok katkı yapabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gazimağusa, Uygulamalı Halkbilimi Müzesi, Gazimağusa-Kale içi.

Abstract: This study attempted to provide details about the tunnel which has an important place in Cyprus history and which provided a crossing from Famagusta-Baykal area into the City Wall. This study provides information about the construction of the tunnel and the workers during its construction period and the way in which the construction materials were obtained. In addition, all the stages of turning the tunnel into an Applied Folklore Museum are taken into consideration. This study further attempted to present that as an Applied Folklore Museum, this tunnel which was long forgotten and almost collapsed, will have great contribution both socially and economically to the Turkish Cypriot society.

Key words: Famagusta, Applied Folklore Museum, Famagusta-City-Wall.

* Öğr.Gör., Girne Amerikan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü.

Giriş

Gazimağusa, Kıbrıs'ın en eski kentlerinden bir tanesidir. Gerek bulunmuş olduğu konum gerekse kentte yer alan kale nedeni ile yüzyıllardır sürekli el değiştirmiştir. Bu değişimlerle birlikte her medeniyet, kaleye kendine ait olan maddî ve manevî kültürel unsurlarının damgalarını vurmuşlardır. Nitekim kayalar üstüne yapılmış olan kale Akdeniz'in en güçlü kalelerinden bir tanesidir. Osmanlı İmparatorluğu uzun süren bir muhasara sonucu aldığı kaleye başlangıçta askerleri daha sonra ise Anadolu'dan Kıbrıs'a getirdiği Türkleri yerleştirmiştir. Böylece, Gazimağusa Kale İçi'nde Türk nüfusunda gözle görülür bir şekilde artış başlamış Kale İçi yoğunluklu olarak Türklerin yaşadığı bir bölge haline gelmiştir. Dolayısı ile bölgede nüfus üstünlüğüne sahip olan Türkler 1974 Barış Harekâtı öncesi Gazimağusa'daki halkı Rum saldırılarından korumak maksadı ile çeşitli yollardan dış bölgelerde kalan halkı Kale İçi'ne taşımakta idi. Özellikle Gazimağusa-Baykal Bölgesi'ndeki halkı Kale İçi'ne aktarmak için hazırlanmış olan tünel 20 Temmuz'u 21 Temmuz'a bağlayan gece kullanılmıştır.

20 Temmuz 1974 I. Barış Harekâtı sırasında Gazimağusa Baykal Bölgesi'nden kale içine geçişi sağlayan tünel hakkındaki ilk çalışma Erdoğan'a (1979:123-124) ait olup sadece bir gecede binlerce Mağusa-Baykal bölgesindeki sivil halkın ve mücahitin Kale İçi'ne sevk edildiğinden bahsetmektedir. Bununla birlikte sözlü kaynaklara yeteri kadar başvurulmamıştır. Erdoğan'a ait olan çalışmanın dışında Akçam (2000), tarafından yapılan çalışmada, tünel kazma çalışma fikrinin kime ait olduğu, hangi yıllar arasında ne şekilde kazım çalışmalarının yapıldığı, tünelin mimarının kim olduğu ve sözlü kaynakların verdiği bilgilerden hareketle kaç kişinin tünelden ne şekilde geçtiği hakkında bilgiler verilmiştir.

Kalelioğlu (2011:95-96) 20 Temmuz'u 21 Temmuz'a bağlayan gece yoğun olarak yapılan havan saldırısı karşısında özellikle Baykal Bölgesi'nde kalan sivil halkın Kale İçi'ne tahliyesine karar verildiğini ve daha önce yapımı tamamlanan tünelden bir gecede 5.000 (beş bin) kişinin geçtiğini ve bu geçişle birlikte Mağusa'nın düşmekten kurtulduğunu ifade etmektedir. Kalelioğlu, adı geçen çalışmasında tünelin Mağusa savunmasında son derece önemli bir yere sahip olduğunu ve Mağusa dışındaki siviller ile mücahitlerin Kale İçi'ne alınması ile birlikte güçlerinin daha da arttığına vurgu yapmaktadır. Mücahit Komutanları Derneği'ne (t.y.:103) ait bir çalışmada ise Baykal Bölgesi'ndeki çekilmenin gece 23.00'te başladığını, önce kadın, çocuk ve yaşlıların geçirildiğini, son olarak mücahitlerin de aynı tüneli kullanarak hendeğe ulaştığını, hendeğe ulaştıktan sonra da tünelin hendek çıkışının patlayıcılarla patlatılarak tahrip edildiğini böylece Rumların tüneli kullanarak mücahitleri takip etmelerinin engellendiği bilgisi verilmektedir. Ancak tünelin hendek içine doğru yer alan çıkışında herhangi bir tahribe rastlanmamıştır. Çünkü tünelin çıkış kısmı tamamen kayalıktır. Muhtemelen patlatma daha iç kısımda yapılmıştır. Fakat bu konu ile ilgili herhangi bir bilgi henüz elimizde yoktur.

Bozkurt (2011:264-265), çalışmasının “Direnişin Unutulan Tanığı/Simgesi: Baykal-Suriçi Tüneli” adlı bölümünde konumuza esas olan tünel ile ilgili olarak Akçam’a (2000) ait çalışmaya atıfta bulunarak konu ile ilgili bilgilerin daha da derinleştirilerek tünelin tıpkı Bosna-Hersek’in başkenti Saraybosna’da yer alan tünel gibi müzeye dönüştürülmesi temennisinde bulunmaktadır. Biz de bu temenniden yola çıkarak birinci çalışmamızdan sonra derlediğimiz fakat yayınlama fırsatı bulamadığımız tünel ile ilgili bilgileri paylaşmaya çalışacağız.

Tünel Kazma Fikri ve Tünelin Yeri

Tünel bugün “Anıt Çarşısı” olarak bildiğimiz çarşının arkasından başlayarak Ak Kule yakınlarındaki hendeğe kadar açılan gizli bir geçittir. Tünelin başlangıçta Dr. Burhan Nalbantoğlu’nun kız kardeşinin bahçesinden başlayarak Dr. Kemal Karadere’nin evi ile birleştirilmesi planlanmışsa da bu plandan vazgeçilerek yer olarak Dr. Burhan Nalbantoğlu’nun kız kardeşi Şükriye Hanım’ın bahçesi seçilmiştir. Dr. Burhan Nalbantoğlu tarafından planlanan tünelin kazılış sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

- “Rumlar bölgeler arası yollardan geçebildikleri gibi herhangi bir savaş sırasında Kale İç i ile diğer Türk bölgeleri arasındaki bağlantıyı kesebilirlerdi.
- Özellikle Baykal Bölgesi’nde Rum geçişleri ve yoğunluğu fazla idi.
- Rumlar ile yaşanacak sıcak bir çatışmada dıştaki halk tünel vasıtası ile bir anda Kale İç i’ne çekilebilirdi (Saner 2000)”.

Dr. Burhan Nalbantoğlu¹ bu düşünceler ile böyle bir tünelin Gazimağusa halkı için olası bir savaşta stratejik bir rol oynayacağını düşünerek çalışmaya başlar ve beraber nöbet tuttıkları bir anda mücahit arkadaşı olan Osman Saner’e bu fikrini anlatır (Saner, 2000).

Tünele Malzeme Sağlanması

Tünelin kazımı sırasında malzemelerin nasıl tedarik edildikleri konusunda herhangi bir yazılı kaynakta bilgi tespit edilmemiş olduğundan, konu ile ilgili kaynak kişilerimizden derlemiş olduğumuz bilgileri aktarmanın faydalı olacağı inancındayız. Tünel’in mimarı olan Saner (2000) malzeme temini ile ilgili şu bilgileri vermektedir: *“Rumların o tarihlerde Türklere karşı malzeme ambargosu vardı. Gazimağusa’da Rum tüccara ait ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü’nün gözetimi altında bir kereste ambarı vardı. Tünel kazımı ve Gazimağusa hastahanesi yapımı için kerestelerin alınmasına*

¹ Dr. Burhan Nalbantoğlu bu sıralarda Serdar (Sancaktar Yardımcısı) olarak Gazimağusa’da görev yapmaktaydı.

karar verdik ve bir gece Mehmet Konuk, İsmail Koruk, Mehmet Eyüpoğlu, Dr. Burhan Nalbantoğlu ve ben bu ambara gizlice girdik. Bu yerin bitişiğinde Türklerin erzak ambarı yer almaktaydı ve iki ambar arasında briketten örülüp kapatılmış bir kapı bulunmaktaydı. Bu kapıyı açarak kereste ambarına girdik. Keresteleri kamyonu koyarak Gazimağusa İnşaat Dairesi'nin ambarına taşıdık ve ambarı kısa bir sürede Barış Gücü'ne fark ettirilmeden boşalttık". Böylece ambar hem Rumlara hem de Birleşmiş Milletlere fark ettirilmeden boşaltılır ve tünele yeteri kadar malzeme temin edilir. Özellikle Türk-Rum çarpışmalarının başladığı yıllardan itibaren inşaat malzemesi konusunda Rumların Türklere karşı büyük bir ambargo uyguladıkları bilinmektedir.

Tünel Kazımı

Yine tünelin kazımı ile ilgili ayrıntıları Saner (2000) bize şu şekilde aktarmaktadır:

“Ambardan alınan keresteler ihtiyaç oldukça parça parça tünel yapımı için götürülürdü. Kazma çalışmaları bahçenin doğusunda bulunan barakanın içinden başladı. Rumlar görmesin diye her taraf kamufle edildi. Bunun yanında yol boyunca yetişen kamışlıklar da kamuflej için kullanıldı. Tünelin başlangıç noktası kuzey ile 40° lik bir açı yapmaktaydı ve Tünelin giriş kısmı, tabanı 3x3 metre eninde ve 5 metre derinliğindeydi. 5 metrelik kısma merdiven atılmakta ve tabana inilmekte idi. Bu derinlik çıkılması hedeflenen hendek içerisindeki noktadan daha alt seviyededir. Bunu yapmaktaki amaç tünelin üzerindeki toprak tabakasını kalın bırakarak olası bir çöküntüyü önlemektir. Tünelin giriş kısmından sonraki bölümü 1 metre genişliğinde ve iki metre yüksekliğinde idi. Tünel üzerinde 3 metre kalınlığında bir toprak tabakası bırakılmıştı. Kazma çalışmaları ilerledikçe keresteler ile tünel askıya alınmaktaydı. Böylece tünelin dayanma gücü artırılmakta ve olası bir geçiş için güvenli hale getirilmekteydi. İstikamet tespiti yer üstünden yapılamadığından dolayı tarafımdan her gece pusula ile yön tespiti yapılmaktaydı. Uzunluğu yaklaşık olarak 64 metre olan tünelin yaklaşık 35. metresinde bir kum akıntısı ile karşılaştık. Kazı yapıldıkça kum akıntısı devam etti ve bu akıntı ile uğraşmaktansa yön değiştirilmeye karar verdik. Güneydoğu istikametine dönülerek 5 metre aynı yöne doğru kazdık. 5 metreden sonra hedeflenen nokta istikametine döndük. Anayol geçilip hendek duvarına yaklaşıldığı zaman hendek seviyesine çıkmak için tünelin tabanını yükselttik. Yol ile tünel tavanı arasındaki toprak kalınlığı 1.5 metre civarına kadar düştü. Bu kısım sert ve kayalık olduğundan dolayı kazı da zorlaşmaktaydı. Bütün zorluklara rağmen kazı devam etti ve hedeflenen noktaya ulaştık. Kazma sonunda herhangi bir kapı açılmadı; sadece 30

cm'lik bir oyuk açtık. Hendek duvarına yanaşıldığı zaman Rum hükümet ekipleri kazıya dik istikamette telefon kablosu geçirmek için çalışmalar yapmaktaydı. Derin kazı yapmadıkları için tüneli fark edememişlerdi”.

Dolayısı ile tünelin mimarı olan Osman Saner, kazım çalışmaları aşamasında bir takım güçlükler yaşanmasına rağmen aldıkları kamuflaj ve diğer mimari önlemler neticesinde hedeflerine ulaştıklarını belirtmiştir.

Tünel Kazımında Çalışanların Listesi:

Saner (2000) tünel kazımında çalışanların isimlerini sırası ile ve hatırlayabildiği kadarıyla şu şekilde vermiştir:

1. Sultan Kıraner
2. Hasan Nihat Ahçıoğlu
3. Mürsel Tevfik
4. Selim Seler
5. İlker Kemal
6. Emcet
7. Yangıncı İbrahim
8. Osman Yak
9. Tünay Kemal
10. Mustafa Çeto
11. Erdal Yanardağ
12. Süleyman Hüseyin
13. Türkay Cemal

Yaklaşık olarak 10 kişinin daha çalıştığı tahmin edilmektedir (Saner, 2000).

Tünel hakkında sözlü kaynaklardan hareketle aktardığımız bilgilerden sonra daha önceki çalışmalarda (Akçam, 2000; Bozkurt, 2011:264-265) sadece bir temenni olmaktan öteye somut bir hale getirilemeyen müze fikrini “Uygulamalı Halkbilimi Müzeciliği bağlamında ele almaya çalışacağız.

Uygulamalı Halkbilimi Müzeciliği

Öcal Oğuz (2002:47-48), uygulamalı halkbilimi müzeciliğini şu şekilde açıklamaktadır: “Bizim dünyadaki benzerlerinden yola çıkarak ve halkbilim çalışmalarındaki son gelişmeleri değerlendirerek oluşturulmasını savunduğumuz çağdaş halkbilim müzeciliği, “camekân müzeciliği” niteliğindeki etnografya müzeciliği ile camekâna giremeyenlerin sergilendiği objelerden oluşan ve bir anlamda cansız oluşuyla camekân müzeciliğinin bir uzantısı olan “açık hava müzeciliği” yaklaşımlarını özünde

birleştiren ve bunların amaç ve hayallerini kat kat aşan yeni bir müzecilik anlayışının adıdır. Bu müzeciliğin temel kavramları arasında “uygulama”, “canlandırma”, “ulusal kalıt”, “küreselleşme” ve “kültür turizmi” yer almaktadır. Bir bakıma klasik etnografya tipi müzenin çok ötesinde ilgili dönemin yeniden teatral bir şekilde canlandırıldığı müzeciliğe geçişin artık vaktinin geldiği ifade edilmekle birlikte bu tür girişimlerin sürekli olarak başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Tüm olumsuzluklara rağmen klasik müzecilik anlayışımızı bir köşeye bırakarak icraya ve gösterime yönelik olarak müzeciliğimizin artık uygulamalı bir hale gelmesi gerekmektedir.

Çobanoğlu (2005:317), Byington’dan (1989:78) yapmış olduğu alıntıda *“halkbilimi çalışmalarında ortaya çıkan kuramsal kavramların, geliştirilen araştırma yöntem ve teknikleri ile elde edilen bilgilerin karşılaşılan sosyal, ekonomik ve teknolojik problemlerin çözülmesinde kullanılması”* şeklinde yeni bir alt disiplinin ortaya çıktığını ve bu disipline uygulamalı halkbilimi “applied folklore” adının verildiğine işaret etmektedir. Ortaya çıkan bu yeni alan, folklorik malzemenin karşılaşılan sosyal, ekonomik vb. problemlerin çözümünden önemli bir yere sahip olacağını varsaymaktadır. Nitekim bir bakıma insanoğlunun gündelik hayatta ortaya koymuş olduğu maddî ve manevî kültür unsurları teatral bir şekilde yeniden icra edilmektedir. Bunun için öncelikle açık hava müzelerinin kurulacağı alanlar seçilmekte ve ilgili folklorik unsurlar teatral bir şekilde icra edilmektedir. Ayrıca bu tür müzeler sadece yılın belli zamanları değil yılın her günü çalışabilecek güçte ve yapıda olmalıdır. Çünkü hem sosyal hem de ekonomik kazanımların süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Dolayısı ile biz de uygulamamızı şu adımlardan sonra hayata geçirebiliriz:

1. Tünelle ilgili yazılı kaynakların taranması ve tünelden geçen kişilerle derleme yapılması, derleme sırasında eğer tünelle ilgili çekilmiş olan fotoğraflar vb. kayıtlar varsa bunların kopyalarının çıkartılması, tünel fikrinin ortaya çıkışı, çizimleri, malzeme temini, yapım şekli, tünelde çalışanlar, tünelin Rum’lardan saklanması, tünel kazımı sırasında karşılaşılan problemler, tünelin geçişe hazırlanması ve geçiş ile ilgili sözlü-yazılı kaynakların tespit edilerek tarihçesinin kronolojik olarak hazırlanması gerekmektedir.
2. Gazimağusa’da yer alan Anıt Çarşısı’nın batı istikametinde olan ve girişi betonlanan tünelin tekrar eski haline getirilmesi gerekmektedir. Derlemeler sırasında özellikle giriş tarafında 1974 sonrası çocukların oynarken el bombası buldukları ve meydana gelen patlama neticesinde çocukların öldüğünden de bahsedilmektedir. Bu olay neticesinde belediyenin girişi betonladığı bilgisi aktarılmıştır. Bu sebepten dolayı giriş kısmı betonlanan tünel kaderine terk edilmiştir. Ancak hendeğe çıkan bölümü halen daha sağlamdır. Ayrıca 1997’li yıllara kadar giriş kısmı içinde olan yapı korunmaktaydı ancak bu küçük bina birden bire Gazimağusa belediyesi tarafından yıkılmıştır.
3. Tünel aslına göre restore edildikten sonra içi mutlaka ışıklandırılmalı ve tünele

girmeden önce tünel hakkında bilgi veren fotoğrafların ve çizimlerin yer aldığı bir giriş odası düzenlenmelidir. Bu giriş odasında rehberler tünelin tarihçesi hakkında bilgi vereceklerdir. Dolayısı ile tünel yılın her günü gelen turistlere gezdirilebilecektir. Özellikle havanın iyi olduğu geceler tünelden geçiş belli periyodik aralıklarla canlandırılmalıdır. Giriş odasında tünelden geçiş canlandıracak olan figüranlara dönemin kıyafetleri ve araç gereçleri verilerek hadiseyi yeniden yaşamaları sağlanabilir. Bu esnada tünelin içine yerleştirilen ses ve görüntü efektleri sayesinde silah, yol çalışması, havan atışları canlandırılabilir.

4. Tünel, özellikle her yıl 20 Temmuz’u 21 Temmuz’a bağlayan gece özel bir törenle tünelden geçenler, onların çocukları ve torunları üç kuşağın bir arada geçmesi sağlanabilir. Bu törenler yılın her ayına yayılarak düzenli olarak yapılabilir.
5. Tünelden hendeğin içerisine çıkan figüranlar kale içine geçiş sağlayan kapıdan girerek kaleye giriş yapabilirler. Tam bu noktada temsili olarak havan atışları (sadece ışık saçan düzenekler kullanılarak) yapılabilir.
6. İlk-orta-lise-üniversite öğrencileri düzenli olarak bu icralara katılabilirler.
7. Tünel ile ilgili olarak belgesel ve uzun metrajlı filmler çekilebilir.
8. Elektro-kültür ortamında tünel ile ilgili tüm bilgi ve görüntüler paylaşılacağı gibi facebook, twitter, whatsapp, insigram gibi sosyal içerikli programlarda tünelin adına sayfalar açılabilir ve sürekli tanıtımlar yapılabilir. Bununla birlikte tünelden geçmiş olanlar bu gruba davet edilerek anılarını, bilgi ve belgelerini burada paylaşmaları sağlanabilir.
9. Hazırlanacak olma özel tanıtım filmi çeşitli dillerdeki altyazı seçenekleri ile tünele girmeden önce tüm ziyaretçi ve turistlere izlettirilmelidir.
10. Özellikle tünelin kazımı sırasında belli bölgelerde meydana gelen olaylar (çökme, güzergâh değiştirme, İngiliz ve Rum kontrolleri veya kaynak kişilerin tünel ile ilgili başlarından geçen olaylar), tünel içinde seslendirme sistemi sayesinde mutlaka özel ışık efektleri ile birlikte anlatılmalıdır.

Müzenin Sosyal Kazanımları:

1. Müze sayesinde tünelden geçmiş olan nesil ile kendilerinden sonraki nesil arasındaki bilgi ve hatıraların paylaşımı artar. Anılar bir sonraki nesile aktarılır.
2. Kuşaklar arası bilgi aktarımı düzenli bir hale gelir. Böylece genç kuşak vermiş olunan mücadeleleri yaşayarak öğrenebilir.
3. Millî birlik ve bütünlük sürekli olarak muhafaza edilmiş olur.
4. Özellikle yabancı ülkelerden gelen turistlere Kıbrıs-Türk tarihinde önemli bir yere

sahip olan hadise hakkında uygulamalı olarak bilgiler verilebilir.

5. Konusu sadece Gazimağusa ve tünel olan bilgi şölenleri düzenlenebilir.

Müzenin Ekonomik Kazanımları:

1. Müzeyi ziyaret eden ve canlı icralara katılan kişilerden belli bir ücret talep edilir. Özellikle bu ücretler özel icra seanslarında daha da arttırılabilir. Bu ücretler figüranların maaşlarına ve uygulamalı müzenin bakımına harcanabilir.
2. Müze ile ilgili yapılan belgesel, film vb. ürünlerle birlikte tünelin temsili maketi de yapılarak satılabilir. Temsili maketinin yanında, kart, fotoğraf, anahtarlık, kitap ayracı vb. birçok tünelle ilgili hatıralık eşya satılabilir.

Sonuç

Sonuç olarak, Kıbrıs Türk Mücadele tarihinde ve Gazimağusa'nın müdafaasında oldukça önemli bir yere sahip olan tünel bugün unutulmaya yüz tutmuş ve kaderine terk edilmiştir. Bununla birlikte tünelle ilgili olarak yapılan derlemeler, geçen kişilerin sayısı düşünüldüğünde çok yetersiz olup hızlı bir şekilde sözlü kaynaklardan derleme yapılması ve tünelin sözlü tarihinin oluşturulması gerekmektedir. Tünelin yeniden işlerlik kazanabilmesi için uygulamalı halkbilimi müzesine dönüştürülmesi ve sadece senenin belli bir zamanı değil her gün hem sosyal hem de ekonomik bir fayda ve kazanç sağlaması yoluna gidilmelidir. Böylece nesiller arasındaki sosyal bilgi aktarımı da düzenli bir hale gelecektir. Ancak tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için öncelikle tünelin uygulamalı halkbilimi müzesine çevirilmesi için bir dernek kurulmalı, devlet, belediye, vb. kurumlar harekete geçirilerek kamuoyu oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akçam, Zeki. (2000). "1974 Barış Harekâtı Sırasında Gazimağusa Baykal Bölgesi'nden Kale İçine Geçiş Sağlayan Tünel Üzerine Bazı Tesbitler". *Rauf Denктаş'a Armağan*. Ankara: Turan Kültür Vakfı Yayınları, ss.31-35.
- Bozkurt, İsmail. (2011). *Evliya Çelebi'nin İzinde Kuzey Kıbrıs Seyahatnamesi*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Byington, H.Robert. (1989). "What Happened to Applied Folklore". (ed.C. Camp) *Time and Temperature*, ABD-Washington, The American Folklore Society, ss.77-79.
- Erdoğan, Aydemir. (1979). *Barış Harekâtında Magosa Savunması*, Magosa.
- Kalelioğlu, Oğuz. (2011). *Kıbrıs Barış Harekâtı ve Gazimagosa Savunması (15 Temmuz-15 Ağustos 1974)*. Ankara: Çetin Matbaacılık.
- Mücahit Komutanları Derneği Yönetim Kurulu. (t.y.). *Sancaktan Gaziliğe Mağusa*.(y.y): Mücahit Komutanları Derneği Yayınları.
- Oğuz, Öcal. (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Saner, Osman. (2000). Doğum yılı 1938 doğum yeri Gazimağusa, işi Mimar Yüksek Mühendisi olan kaynak kişi ile 2 Mayıs 2000 tarihinde Gazimağusa'da Zeki Akçam tarafından yapılan derleme ve gözlem notları.